

Nemzeti identitás és a Másik: az EU a cseh tudatban

Esparza, Daniel: National Identity and the Other: imagining the EU from the Czech Lands = Nationalities Papers, 38. vol., 2010. 3. no., 413–436. p.

A tömegmédiá térhódításának köszönhetően a valóság egyre kézzelfoghatóbban jelenik meg az emberek előtt. A legújabb kori társadalom információáradatában a valóság rendkívüli összetettsége megfosztja a modern embert tájékozódási képességétől. Ebben a képek uralta világban elkecsesedett küzdelem indult magunk megkülönböztetésére. Ezt a különbséget, illetve a különbség-azonosság kettősségét választotta Daniel Esparza tanulmánya kiindulópontjának. Az önmeghatározáshoz a Másik egy részét magunknak kell vallanunk. Az önazonosság ezáltal két merőben ellentétes erő egymásra hatásából bontakozik ki: a vágyból, hogy hasonlítsunk, és az ezzel párhuzamos kívánságból, hogy különbözzünk. Esparza tanulmányának alaptétele, hogy az identitás megalkotásához elengedhetetlenül szükséges a Másik jelenléte.

A Másik többnyire negatív ellenpontként fogalmazódik meg, melylyel szemben az egyén, a csoport, az etnikai közösség vagy a nemzet kialakíthatja saját önazonosságát. „Mi” mások vagyunk, mert különbözünk „tőlük.” Ebből a szempontból tehát a Másik ellenség, fenyegetést jelent. Esparza szakít ezzel a felfogással, és a Másikat egyszerre vizsgálja negatív és pozitív tényezőként. Meglátása szerint a nemzeti identitás kialakítása is elképzelhetetlen egy erős befolyással rendelkező Másik nélkül: amikor a Másikat vagy annak egy részét „csodáljuk” és utánozzuk, a másik pozitív előjellel szerepel; amikor a Másikat vagy annak egy jelentős részét „utálni” véljük, a Másik negatív tényezővé válik. A Másik tehát egy olyan szimbolikus elem az önmeghatározás kialakításában, amelyre mint egy képernyőre kivetítjük a magunkról alkotott képet – mind a pozitívat, mind a negatívát. A Másik lehet egy személy, egy történelmi személyiség, egy zenekar, egy etnikum, egy nemzet, egy birodalom egy ideológia, egy vágy vagy akár egy politikai rendszer, mint a demokrácia.

Esparza tanulmányának központi témája a tény, hogy a Cseh Köztársaság esetében az Európai Unió vált a meghatározó Másikká. Az uniós csatlakozás két szempontból is szinte „rituális” jelentőséggel bír: egyrészt a jelenlegi cseh nemzeti identitás átalakulásában, az identitás-válság orvoslásában, melyet a korábbi meghatározó Másikként működő tényezők – a kommunizmus, a Szovjetunió és a Varsói szerződés, valamint Csehszlovákia – megszűnése váltott ki 1989 és 1993 között. Másrészt az EU-ba vezető út hatékonyan megerősítette a 19. századi cseh nemzeti újjászületés

egyik legjelentősebb, legjellemzőbb tényezőjét, a demokrácia értékét. Ezt támasztja alá az is, hogy a csehek számára az EU elsősorban a demokráciát képviseli.

Hogyan, mikor és miért pozitív, illetve negatív tényező az EU? A csehek az EU tükrében kialakított önmeghatározásának vizsgálata során Esparza az alábbi forrásokat használja fel: Václav Havel és Václav Klaus cseh köztársasági elnökök hivatalos megnyilvánulásait, a fő cseh politikai pártok választási programjait, valamint a felmérésekből tükröződő közvéleményt. Célja a három forrás elemeinek egyetlen besorolássá való összedolgozása. Esparza átmenetileg a Másik osztályozásának szintjeit, annak pozitív vagy negatív besorolását négy fő szempont alapján javasolja meghatározni: (I) demokrácia: az EU segíti vagy korlátozza a demokráciát a Cseh Köztársaságban?; (II) cseh nemzeti önmeghatározás: erősíti vagy korlátozza az EU a nemzeti identitást?; (III) gazdaság: az EU javítja-e az életszínvonalat a Köztársaságban?; (IV) nemzetközi biztonság: erősíti-e az EU a Cseh Köztársaság biztonságát vagy fenyegeti azt? Általában véve akkor beszélhetünk pozitív Másikról, amikor a hozzá kapcsolódó megfeleltetések többsége – de nem szükségszerűen az összes – pozitív, elfogadott, részben vagy egészében átvett minta. Az Unió esetében példa erre az EU jogszabályok és gyakorlatok összessége, melyet a tagállamok önként átvesznek. A Másik ugyanakkor feltűnhet negatív tényezőként is, amikor a megfeleltetések többsége – de ismét nem szükségszerűen az összes – negatív előjelű, a hétköznapi értelmezés szintjén legalábbis elutasításba ütökzik. Az 50-es évek európai integrációját például tudatosan a második világháború ellenpontjaként hozták létre.

2004 májusában a Cseh Köztársaság földrajzi elhelyezkedése nem változott, Európa politikai térképe azonban e dátum után Esparza véleménye szerint két egymástól merőben eltérő formában jelent meg a cseh emberek tudatában.

(I) Az emberek egy része az EU-csatlakozást „belülről kifelé” történő nyitásként élte meg, mintha a Cseh Köztársaság jelképesen a Nyugat felé mozdult volna el, amikor a Nyugatot jelképező EU tagjává vált. Ezt a csoportot képviseli Václav Havel, a Cseh Szociáldemokrata Párt (CSSD), a Kereszténydemokrata Unió-Csehszlovák Néppárt (KDU-CSL) és a cseh lakosság nagy része, akik az EU-t pozitívan ítélik meg, és a csatlakozást egy szabad, demokratikus állam szabad döntésének eredményeként élik meg. Úgy vélik, országukban a demokrácia, a nemzeti identitás, az életszínvonal és a nemzetközi szintű biztonság megerősödik. Röviden, a csehek jól járnak a csatlakozással. Történelmi szempontból ezek a képzetek a múlt azon korszakaival köthetők

össze, amikor a csehek virágzó nyugati birodalmakkal sorolták magukat egy szintre, mint például az Első Csehszlovák köztársaság idején (1918–1938), melyet az akkori demokratikus nagyhatalmak, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország is elismertek.

- (II) A másik csoport ugyanakkor éppen ellentétesen éli meg az EU-csatlakozást: „kívülről befelé” történő elmozdulásként, mivel az EU „elkerülhetetlenül” betör a Cseh Köztársaság területére, ami által a csehek hátrányokat szenvednek. Ebbe a csoportba sorolható Václav Klaus, a Polgári Demokratikus Párt (ODS) vezetői (a szavazók azonban nem), a Cseh- és Morvaországi Kommunisták Pártja (KSCM) és a cseh lakosság egy elenyésző része (többnyire a KSCM szavazói), akik a cseh szabadság és függetlenség megnyirbálására hivatkozva inkább negatívan látják a csatlakozást. Ezen második csoport tudatába a múlt azon időszakai vésődtek be élesen, melyeket egy világhatalomhoz fűződő nyomasztó emlékü kapcsolat jellemez.

Akár negatív, akár pozitív tényezőként, az EU mindenképpen átvette a meghatározó Másik szerepét a Cseh Köztársaság történetében a Másikat a múltban képviselő Szovjetuniótól, Harmadik köztársaságtól, kommunizmustól stb. – foglalja össze konklúziójában Esparza, majd még egy figyelemreméltó tényt említ: éppen a múlt vagy a jelen bármely meghatározó Másikának tükrében fogalmazódott meg a cseh identitás, és végig szorosan kapcsolódott a demokrácia eszméjéhez.

Dézi Tímea

A Szubszahara migrációja mint fejlődésgátló tényező

Wiedemann, Charlotte: Irrweg Migration – Wie Auswanderung zum Entwicklungshemmnis wird. = Blätter für deutsche und internationale Politik, 55 Jg. 2010. 9. No. 97–104. p.

A szegény kontinensekről Európába áramló tömegmigráció frusztrált nézetben: „a fehér ember keresztje”, rossz lelkiismerettel: „bűnhődés a gyarmatosításért”, önfelmentésképpen: haszon (hazaáramló keresetmegtakarítás, kamatozó munkatapasztalat, világlátottság) az anyaországok számára. Emberi-jogi szentimentalizmussal siránkozunk, ha az útrakeltek a partok előtt a tengerbe vesznek. A befogadó országok szociokulturális okokból

(„a multikulturalizmus csödjé”) ma már korlátozni szeretnék a bevándorlást, gazdaságilag ugyanakkor ráutaltak a szakképesített munkaerőre, demográfiaileg pedig a népesség-utánpótlásra. A különböző megközelítések kaotikusan ütköznek egymással, közös bennük az, hogy egyik sem érinti – a kibocsátó közeg oldaláról nézve – az elvándorlási folyamat komplex hátterét és nem feltétlenül pozitív visszahatását, továbbá – az egyéni szerencsekísértés veszélyeitől a vállalkozás végső kudarcáig – a migránsors egész humanitárius és szociális problematikáját. A helyi állapotok mélyreható ismerete híján nincsenek fix támpontok a kibocsátó térségek érdemi megsegítését célzó fejlesztéspolitika számára.

A specifikus vonatkozások körében tulajdonképp alig is állnak rendelkezésre célzott kutatások, hozzávetőleges ismereteket elszórt felmérések, részbeszámolók kínálnak. Jelen áttekintés talán szokatlan következtései afrikai (szubszaharai) tapasztalati anyagra támaszkodnak, jobbára a Mali Köztársaságból.

Az elvándorlás helyi hátteréről. – A felnövő generációk tagjait egyáltalán nem csak a megélhetési gondok indítják útnak: közrehat a korrupció, bürokratikus posztkoloniális helyi rendszerek konszenzushiánya, a gyarmati időkből visszamaradt külső tájékozódáskényszer, nem ritkán a periféria önmegvetése, valamint egy, a vándorló „harcos” örökölt kultuszát adaptáló, folklórszinten begyökerezett hőstudat. E kultusz jegyében az otthon maradás (főleg az első szülöttre nézve) a férfiúi gyengeség, gyávaság szinonimája, ami a környezet, a nagycsalád megvetését is kiváltja. A szűkebb család meg is tesz mindent, hogy a jelöltet – a felszereléstől a tetemes fizetni valóig – az útra mielőbb felkészítse. Az út kivitelezése általában illegális: az egyes nagyvárosokban működő hivatalos munkástoborzó irodák adminisztratív feltételeinek édeskevesen képesek megfelelni. Az illegalitás a közvetítők, segítők által bezsebelt, hatalmas költségeket feltételez, életveszéllyel jár. – A szélsőségektől mentes politikát folytató, nem is a legszegényebb országok közé tartozó nyugat-afrikai Mali esetében, melynek adminisztrációja népi tömegeitől a maga francia hivatalos nyelvében is idegen, a közel 14 milliós összlakosságból így is jelenleg 4 millió (a felnőtt társadalomnak legalább a fele, szinte egészében a férfi lakosság?) tartózkodik országon kívül. Az elvándorlás társadalmi kultuszát itt egy népének személyiség (Griot) évtizedeken keresztül nagy erővel népszerűsítette.

A migrációs út kiszámíthatatlanságáról. – Európában keveset tudunk róla: a szubszaharai migráció nagyobb része el sem jut Európáig. Ehelyett jelentős tömegek a Közel-Keletre irányulnak vagy pedig körben járnak magában Afrikában; ma mintegy 7 millióan (ennél európai létszámuk sem magasabb) megkapaszkodnak a Dél-Afrikai Köztársaságban. Maliban is állomásoznak más államok vándorai, a távol levő helybeliek által hátraha-